

Recht op ruimte

Martin Zebracki & Valerie De Craene

AGORA sprak met de gevestigde geografen Kath Browne, Phil Hubbard, Liz Dinnie en Marianne Blidon over wat we kunnen leren van seksualiteit in relatie tot ruimtelijk gedrag en beleid. Een belangrijk begrip daarbij is seksueel burgerschap. Wij allemaal verlangen naar recht op ruimte, ongeacht onze seksuele voorkeuren.

Het zijn niet slechts de filosoof Michel Foucault en de socioloog Norbert Elias die seksualiteit erkennen als historisch-maatschappelijk fundament. Al sinds de oudheid is seksualiteit niet weg te denken uit de maatschappij. Bovendien heeft het altijd wel in de belangstelling gestaan van de wetenschap, al zijn geografen zich pas relatief laat in het seksualiteitsdebat gaan mengen. Vanaf de culturele wending in de jaren tachtig kwamen structurele ongelijkheden qua klasse, geslacht, seksualiteit en maatschappelijke macht centraler te staan in geografisch onderzoek. Teresa de Lauretis' queertheorie uit 1990 liet vele West-Europese geografen inspireren op het snijpunt van seksualiteit en ruimte, die conceptueel begonnen te tappen uit een zeer multidisciplinair vaatje.

'Queer' heeft hierbij een dubbele betekenis. Het is een academische houding naar structurele ongelijkheden in seksualiteit. Lauretis stelde dat de maatschappelijke hoofdmoot door een (dwingende) heteroseksuele bril naar de werkelijkheid kijkt. Hierbij krijgt queer zijn tweede betekenis: het anders-zijn, wat in dit geval wil zeggen het niet-heteroseksueel-zijn. Queertheorie oefent kritiek uit op onder meer stadsplanners die kortweg vanuit een heteroseksuele denkmatrix de ruimte indelen op basis van het gezin als hoeksteen van de samenleving, waarbij seksualiteit in de slaapkamer en niet op straat hoort. Seksuele diversiteit wordt daardoor in geringe mate erkend en beleefd, wat een lastig te doorbreken en diepgewortelde situatie is. Diepgeworteld omdat overheden, intelligentsia en de institutionalisering van het christelijke geloof al vanaf de zestiende eeuw voor een steeds dominantere heteroseksuele denkstructuur zorgden, die hun stempel ook steeds

meer gingen drukken op de maatschappelijke ruimte. Niet-heteroseksuelen werden daarmee verdrongen naar de maatschappelijke marge.

Tot op de dag van vandaag is de heteromatrix, bewust of onbewust, nog steeds als richtsnoer aanwezig in maatschappelijk gedrag en beleid. In dit perspectief is het recht op ruimte van seksuele 'dissidenten' en in het verlengde daarvan seksueel burgerschap een belangrijk onderwerp binnen de geografie van seksualiteit.

AGORA laat dit zien door de ogen van de prominente geografen Kath Browne, Phil Hubbard, Liz Dinnie en Marianne Blidon. Op uitnodiging van AGORA reflecteren zij op hun eigen onderzoek naar seksualiteit in relatie tot ruimtelijk gedrag en beleid.

Tot op de dag van vandaag is de heteromatrix nog steeds als richtsnoer aanwezig

De geseksualiseerde ruimte

Als we ruimte zien als een creatie van sociale processen en sociale processen als een creatie van ruimte, mogen we ervan uitgaan dat deze dialectiek de sleutel is van alle aspecten van het sociale leven. Zo ook van seksualiteit, aldus Browne. Seksualiteit definieert volgens haar het gebruik van ruimte. Omgekeerd bepaalt ruimte in belangrijke mate hoe we onze seksuele identiteit en relaties vormgeven. In 'Cities and Sexualities' uit 2011 geeft Hubbard daar allerlei voorbeelden van. De dominante normen (gedragsregels) en waarden (uitgangspunten) dringen volgens hem door tot de acties van onder meer planologen en gerechtsdienaren, die hij 'straatbureaucraten' noemt. Hun dagelijkse beslissingen over wat waar op straat thuis hoort, zijn bepalend voor het design van onze steden. Blidon meent dat daardoor niet iedereen zomaar overal en altijd de liefde uit in het openbare leven, omdat men de angst zou kunnen ervaren om te worden nagekeken, vervolgd of zelfs fysiek te worden aangevallen. Die angst is volgens Dinnie heel

terecht. Ze vindt dat we niet moeten onderschatten hoe diep dominante normen en waarden over seksualiteit zijn verankerd in de populaire cultuur, verhalen, kunst, mythen et cetera, die allemaal ons gedrag beïnvloeden.

Volgens Dinnie 'doen' wij seksualiteit. Daarmee wil zij zeggen dat we seksualiteit belichamen in de manier waarop we lopen, praten, zitten, drinken, een glas of sigaret vasthouden, en ga zo maar door. Dit geseksualiseerde gedrag heeft ook een ruimtelijke dimensie.

Meer-dan-homo

Het heeft echter lang geduurd vooraleer deze ruimtelijke component van seksualiteit werd onderzocht. Browne stelt dat de geografie van seksualiteit in de jaren negentig begon met de verkenning van zogenaamde 'gaybourhoods' in Noord-Amerikaanse steden. Deze gayruimten rivaliseerden met de dominante heteroseksuele ruimten en creëerden daarmee, op hun beurt, nieuwe normaliteiten. Dinnie meent dat dergelijke normaliteiten soms maatschappelijk worden geaccepteerd, omdat ze juist overheersende heteroseksuele samenlevingsvormen imiteren. In dat geval kan er kritisch worden gesproken van een productie van 'homonormativiteit'. De 'goede' homo's zijn zij die trouwen en monogaam zijn. Browne spreekt zelfs van een 'de-gaying' van plekken wanneer ze door stadsmarketing worden weggezet als trendy en 'edgy' in plaats van feitelijke toevluchtsoorden in de marges van de stad, die oorspronkelijk bedoeld waren voor seksuele dissidenten.

Seksualiteit betreft allesbehalve een dichotomie tussen hetero en homo. Het eerder geïntroduceerde concept queer doorbreekt dit

verschil. Er zijn verschillen in het verschillende! Maar ook queerruimten zijn sociaalcultureel geconstrueerd en staan niet in dezelfde mate open voor alle seksuele dissidenten. Ze bieden volgens Browne maar weinig bescherming voor in het bijzonder transgenders en transseksuelen. Zij zijn nog steeds vaak het doelwit van pesterijen en geweld, zowel buiten als binnen queerruimten. Aangezien seksuele identiteiten niet zomaar kunnen worden losgezien van andere sociaalculturele identiteiten, is er een blik nodig die de diversiteit in seksualiteit duidt op het kruispunt van onder meer klasse, gender, etniciteit en lichamelijke (on)geschiktheid, zoals Dinne en Browne voorstellen. Daarmee vervaagt de hetero/homo-dichotomie volkomen en rijst het besef dat ze conceptueel zwak en niet werkbaar is.

Seksualiteit en beleid

De vraag is in welke mate wetgeving en beleid aan zo'n blik kunnen bijdragen en bepaalde exclusies kunnen vermijden. Hubbard constateert dat er nogal een spagaat is tussen discours en praktijk wat de acceptatie van seksuele dissidenten betreft. Binnen de context van het Verenigd Koninkrijk schetst hij het voorbeeld van een homokoppel dat vanwege zoenen uit een pub werd gezet door de uitbater, ondanks een nationale wetgeving die homofobie verbiedt. Hubbard zegt daarom dat onze rechten op seksuele expressie zeer worden beperkt door gedragsregels en waarden die niet plots – maar ook niet zonder meer – op de lange termijn door wetgeving en beleid kunnen worden gewijzigd.

Browne vindt sekswerk een duidelijk geografisch voorbeeld als het gaat over beleidsimplicaties voor seksualiteit. Zo schrijft nationaal beleid in Nederland voor dat seksuele diensten mogen worden verkocht (maar

Transgender op de Maspalomas Gay Pride 2012. Foto: © Alex Bramwell

niet overal), terwijl dat in vele andere landen strikt verboden is. Tevens zijn er binnen landen en steden zelf verschillen in hoe sekswerk wordt gereguleerd en gecontroleerd. Zo zijn er in sommige stadsdelen legale 'red light districts', terwijl de verkoop van seks in andere gebieden van de stad onwettig is en sekswerk zich daar juist op een illegale manier gedijt. Niet onbelangrijk daarbij zijn, aldus Browne, de vele bijkomende en tevens informele mogelijkheden die het internet biedt voor seksuele ontmoetingen, die vaak anoniem en onbetaald zijn. Denk aan sociale netwerk- en datingsites als Gay.eu en GayRomeo (het Facebook voor homo's, zie ook het artikel van Gabiam in deze AGORA) en mobiele applicaties als Grindr. Internetgebruik laat een complexe fysiek-virtuele geografie van seksueel gedrag zien. Dat gedrag vertoont zich vaak in privéruimten en valt daarmee makkelijk buiten de mazen van wet- en regelgeving. Seksueel gedrag laat zich op straat en in officiële instellingen namelijk eenvoudiger door publiek beleid sturen en controleren, denk respectievelijk aan cruisinggebieden en gaysauna's.

Blidon benadrukt dat beleidsinterventies in het seksueel leven soms heel zichtbaar kunnen zijn. Zo verbiedt beleid in Frankrijk seksshops binnen een straal van 100 meter rond scholen. Daarmee worden twee doelen merkbaar gediend: enerzijds het waarborgen van het principe van vrije handel en anderzijds het voorkomen dat kinderen makkelijk in aanraking komen met deze seksshops. Andere interventies in de openbare ruimte zijn juist wat moeilijker te herkennen of soms verborgen of zelfs geniepig. Zo kunnen sadistische groenvoorziening en straatmeubilair – zoals doornige struiken en hoge hekken met prikkeldraad – cruising en steelse seks uit de weg gaan.

Seksueel burgerschap

Het is duidelijk dat de top-downbenadering waarbij beleid een sturende factor zou moeten zijn, niet werkt bij seksualiteit. Daarom wordt seksueel burgerschap vaak als bottom-upalternatief gezien, waarbij iedereen zijn of haar rechten en plichten heeft, een soort responsabilisering, ook als het op seksualiteit aankomt. Browne geeft toe dat de diverse samenlevingsvormen van lesbiennes, gays, transseksuelen en biseksuelen (LGTB) op bepaalde stedelijke plekken steeds meer worden geaccepteerd door een heteroseksuele bril. Maar worden seksuele diversiteiten daarmee oprecht erkend? De normalisering van LGTB door deze heteroseksuele bril sluit op haar beurt wel het risico in dat er minder tegengas wordt gegeven tegen de dominante heteroseksuele denkmatrix. Het 'andere' hoeft namelijk niet per se in een bepaald, normatief plaatje te passen. Dinnie geeft het voorbeeld van uit de kast komen. De heteromatrix verwacht van een niet-heteroseksuele burger dat hij/zij de verantwoordelijkheid neemt om voor zijn/haar seksualiteit uit te komen, wat een verdere normalisatie en 'de-diversificatie' van seksualiteit in de hand werkt. De verwachting om verantwoordelijkheid te nemen voor seksueel gedrag geldt niet in dezelfde mate voor heteroseksuelen, want die zijn reeds 'normaal'. Vraag je eens af uit welke 'kast' jijzelf komt, en in wat voor (denk)ruimte je bent getreden...

Er dient al met al meer mentale ruimte te komen voor seksuele diversiteit. Zo betwisten onder meer lesbische en gayrealiteiten, sekswerk en sadomasochistische praktijken het heteronormatieve beeld van de samenleving. Browne, Hubbard, Dinnie en Blidon onderschrijven dat maatschappij en beleid nog altijd teveel gelaardeerd zijn met

seksuele normativiteiten die het recht op ruimte beperken voor degenen die niet spiegelen aan het dominante beeld van burgerschap. Hubbard bekritiseert daarbij in het bijzonder het 'familielandschap'. Dat zou een vorm van ruimtelijke regulering bepalen met verregaande disciplinaire effecten: alle burgers zouden moeten streven naar vormen van 'koppeldom', huiseigenaarschap en het opvoeden van kinderen, die onze ruimtelijke horizonten en vrijheden eerder beperken dan verbreden.

Dinnie vat seksueel burgerschap – als zijnde rechten, verantwoordelijkheden, verlangen en thuishoren – op in een neoliberal discours dat de macht van de staat uitbreidt van het publieke tot het private leven; zelfs seksueel gedrag wordt onderwerp van toezicht en normalisatie. Blidon, op haar beurt, ziet seksueel burgerschap als een dominante discursieve versie van westerse democratisering en als uiterste tegenpool van de fundamentalistische islam, en vindt daarmee dat seksueel burgerschap ver afstaat van slechts het principe van het tonen van seksuele vrijheid. Zij vindt dat seksueel burgerschap een politieke tool is geworden voor morele beoordeling, rangschikking en demografische prioritering. Maar Hubbard vindt dat we moeten afstappen van de idee dat seksueel burgerschap uitsluitend een politiek concept is en samenvalt met het lidmaatschap van een democratische natiestaat. Volgens hem en Browne moet seksueel burgerschap holistisch en ruimtelijk gedifferentieerd worden gezien. Wij modelleren allemaal onze seksuele rechten, verantwoordelijkheden en praktijken in relatie tot (inter)persoonlijke, lokale, nationale en globale normen en waarden die vaak meer dan politiek zijn. Ze zijn ook nauw verweven met onder andere diversiteiten in gender, klasse en etniciteit. Modelleren van burgerschap is daarmee een complexe krachtmeting. Browne, Hubbard, Dinnie en Blidon voeren allen aan dat een geografisch perspectief onmisbaar is om nader onderzoek te doen naar hoe normen en waarden van seksueel gedrag het recht op ruimte beperken. Dit deel van seksuele geografie is echter nog een redelijk onontgonnen gebied.

Martin Zebracki (www.zebracki.org) is als postdoctoraal docent-onderzoeker in de culturele geografie verbonden aan de Universiteit Utrecht, Wageningen Universiteit en Vrije Universiteit Brussel. Zijn huidige onderzoekslijn richt zich op kunst, cultuur en identiteit in relatie tot de stedelijke openbare ruimte. Valerie De Craene (valerie.decraene@ees.kuleuven.be) werkt als onderzoekster sociale geografie aan de afdeling geografie van de Universiteit Leuven. Beiden zijn redacteur van AGORA.

Literatuurselectie

- Blidon, M. (2008) La casuistique du baiser. L'espace public, un espace hétéronormatif. EchoGéo nr. 5, <http://echogeo.revues.org/5383>.
- Browne, K., J. Lim & G. Brown (Eds.) (2007) Geographies of Sexualities: Theories, Practices and Politics. London: Ashgate.
- Dinnie, L. & K. Browne (2011) Creating a sexual self in heteronormative space: Integrations and imperatives amongst spiritual seekers at the Findhorn Community. Sociological Research Online 16, nr. 1, <http://www.socresonline.org.uk/16/1/7.html>.
- Hubbard, P. (2011) Cities and Sexualities. London: Routledge.